

Landbruks- og matdepartementet
Postboks 8007 Dep.
0030 Oslo

15.09.2023

Foreningen Norske Etologers 3. innspill til Regjeringens arbeid med ny stortingsmelding om dyrevelferd

Foreningen Norske Etologer (FNE) ønsker å takke for anledning til å komme med utvidet innspill til arbeidet med ny dyrevelferdsmelding. FNE er en medlems- og interesseorganisasjon for etologi og etologer i Norge. Vårt formål er å formidle kunnskap om etologi (dyrs atferd) og dens betydning for dyrevelferd. Våre medlemmer har minimum mastergrad i atferdsrelaterte studier, både på domestiserte og ville dyr, og en betydelig del av medlemsmassen vår jobber innen atferdsrelatert forskning på dyr i miljøene knyttet til NMBU, NORSØK, NIBIO, etc., i tillegg til fagrelevante stillinger innen landbruk, sports- og kjæledyrhold, hobbydyr, zoobransje, mm.

Vi viser overordnet til vårt opprinnelige innspill i anledning arbeidet med ny dyrevelferdsmelding, og gjentar presiseringen om at

et av de viktigste tiltakene for framtidig god dyrevelferd der dyr holdes, er krav om økt fagkunnskap og kompetanse om dyrenes atferd og artsspesifikke behov.

Uavhengig av videre beskrivelser og behov hos ulike dyrearter er etologi og dyrevelferd dynamiske vitenskaper hvor vi til kontinuerlig lærer og forstår mer om dyrene. Dette må systematiseres og legges til grunn for hvordan vi både implementerer og anvender ny kunnskap og metakunnskap til dyrenes beste, og at denne ikke begrenses til dagens kunnskapsnivå.

FNE har ikke hatt kapasitet til å berøre alle arter eller atferdsrelevante tema i forbindelse med dette innspillet. Til det er både bestillingen og omfanget av tilgjengelig forskning/kunnskap for stor (for oss). Vi ber derfor om at dere anser innspillet vårt som veiledende for alle arter, og at det ses i lys av øvrige fagmiljøer som vi har tiltro til at vil bidra med utfyllende og oppdatert fagkunnskap innen etologi og dyrevelferd.

FNEs innspill vil videre ta for seg mer detaljerte beskrivelser, kunnskap og forslag om tiltak innen:

Kapittel 1. Særlige viktige tema for dyrevelferd

Kapittel 2. Dyrefagarbeidere

Kapittel 3. Akvatiske dyr og produksjon

Kapittel 4. Hund

Kapittel 5. Katt

Kapittel 6. Hest

Kapittel 7. Ku/kalv og okser

Kapittel 8. Forsøksdyr

Kapittel 9. Fjørfe

Kapittel 10. Geit

Kapittel 1. Særlige viktige tema for dyrevelferd

Transport

Transport av dyr, uavhengig av art, kan være stressende. Miljøskifte, endring av rutiner, trengsel, bevegelig underlag/miljø, nye og endrede lyder, lukter og mennesker, mm kan føre til betydelig uforutsigbarhet og utrygghet for dyr. Dersom nødvendig må transport derfor gjennomføres i tråd med best tilgjengelig kunnskap om arten, og hvordan sikre og ivareta dyrevelferden før, under og etter transport.

Transport til gård, beite, slakteri, gårdsbytter, osv foregår hovedsakelig via tilpassede lastebiler/trailere, og det er viktig at dyrebilsjåfører både er kompetente og er seg sitt ansvar bevisst når dyr fraktes fra A til B. Dyr som ikke har (god) erfaring med transport kan oppleve både frustrasjon og frykt knyttet til en eller flere elementer knyttet til reisen.

I den grad det er mulig bør dyr transporteres minst mulig. Særlig gjelder dette produksjonsdyr som ikke typisk lever et liv hvor positiv tilvenning til transport vil være aktuelt eller mulig. For produksjonsdyr som må sikt skal sendes til slakteri kan et godt alternativ være mobilt slakteri som kommer på gården. Denne løsningen kan bedre dyrevelferden gjennom roligere håndtering i vante omgivelser.

Oppstalling og miljø

Det er betydelig forskjell på arter når det gjelder miljø og oppstalling. Felles for de fleste av husdyrene våre er at de er flokkdyr, og derfor trives med artsfrender og opplever trygghet i flokk. To unntak fra dette er typisk hund og katt, hvor begge arter har fortid og respektive domestiseringsprosesser noe ulikt de øvrige husdyrene. Hunder foretrekker i stor grad mennesker som sin sosiale partner over andre hunder, og katter er domestisert fra solitære kattedyr som ikke typisk lever i flokker. Dette betyr derimot ikke at de trives alene, og alle husdyrene har sosiale behov som må ivaretas i henhold til artsspesifikke behov.

Dyrevelferd beskrives ofte ulikt, og for å forstå dette kan man vise til 3-faktormodellen hvor dyrevelferd deles i: biologisk funksjon (helse og (re)produksjon), naturlig liv (naturlig biotop og atferdsrepertoar) og subjektiv opplevelse (emosjoner og kognisjon). God dyrevelferd finnes i krysningspunktet mellom de tre dimensjonene. Et naturlig liv, slik mange vurderer det, kan ikke eksistere i dagens fjøs eller husdyrmiljøer. Det er derimot mulig å bedømme velferden til et dyr basert på variasjonen av atferder det utøver. Dyr utviser større bredde av sine artstypiske atferder i takt med et mer beriket miljø, og dette er derfor et godt grunnlag for å utvikle husdyrmiljøer som enten imiterer naturlig miljø eller tilrettelegger for naturlig atferd i et konstruert miljø.

Avliving

Avliving av dyr følger i dag et strengt regelverk om bedøvelse før avliving. Beste praksis må alltid gjennomføres i tråd med forskning og tilgjengelig metodikk. Det bør også vektlegges at prosessen

som leder til avliving bør foregå så skånsomt og tilpasset dyret som mulig. Med det menes hensyn til lukter, håndtering, og andre sanseintrykk som kan påvirke dyrets opplevelse av seg selv og sitt miljø i tiden fram til avliving.

Inngrep

Fysiske inngrep som kastrering bør fases ut til fordel for vaksine. Flere andre land har begynt å implementere denne praksisen, og ettersom den er tilgjengelig bør den komme dyrene til gode i form av mindre inngrep og potensielle smertefulle ettervirkninger.

Maserasjon av hannkyllinger bør bli forbudt. Tilsvarende gjelder avliving av såkalte overskuddsdyr (hanndyr) i produksjoner hvor det ikke er «behov» for dem. Mulige alternativer her er å føre opp hanndyr til kjøttproduksjon, eller bruke kjønnsseparert sæd.

Fagkunnskap og kompetanse

Vi viser her til vårt første innspill, hvor vi vektla betydningen av økt fagkunnskap til de som eier, holder og jobber med dyr. **Det må innføres kunnskaps- og kompetansekrav for dyrehold.**

Dette omfatter også offentlig og private aktører som jobber med rådgiving, tilsyn, etterforskning, helsebehandling, tjenestetilbydere, og annet som angår dyr og dyrevelferd. Tverrfaglig kunnskap og kompetanse må implementeres i alle miljøer knyttet til dyr, slik at tilgjengelig kunnskap overføres hvor nødvendig. Innen forvaltningen har Mattilsynet et særlig behov for mer etologisk kunnskap, da inspektører og andre ansatte i stor grad er veterinærer. Dersom inspektører skal vurdere dyrevelferd på gård og i andre dyrehold må etologi inkluderes som grunnleggende kunnskap. Økt etologisk kunnskap hos Mattilsynet vil kunne resultere i bedre forvaltningsmessig og helhetlig dyrevelferdskompetanse.

Dette gjelder ikke utelukkende for Mattilsynet (det bør også innføres hos dyrevernemndene), men nevnes spesielt da dette er offentlige tjenstepersoner som fører tilsyn på gårder og som ikke har fortjenesteinteresser ved dyretilsynet.

Dyrevelferd i dyretragedier og risikodyrehold

Det bemerkes ofte at dyrevelferd er menneskevelferd, og vice versa. Det kan stemme, men ikke alltid. At dyrevelferden forringes i situasjoner hvor det oppstår dyretragedier, eller hvor dyreholdet kronisk befinner seg i et risikoområde (vanskjøtsel, ukultur, holdningsproblem), er åpenbar. Bonde/dyreeier er den viktigste enkeltstående faktoren for dyrs velferd, og dermed kan dyreeiers mentale helse (ofte en bonde) være kritisk for hvordan dyr behandles og holdes.

Det er derimot viktig å presisere at det er forskjell på dyretragedier og risikodyrehold som følge av ukultur og dårlige holdninger til dyrevelferd. Dyretragedier oppstår ofte som følge av at dyreeier har opplevd langvarig psykisk belastning, traume eller andre kroniske eller akutte helseutfordringer. Dyreeier er alltid ansvarlig for sine dyr, men her spiller ulike mentale prosesser inn. Uavhengig av

årsak er det viktig at virkemiddelapparatet knyttet til dyr og dyreeiere rustes med verktøy for å forebygge både dyretragedier og risikodyrehold, slik at dyrevelferden kan forbedres i tidligere faser. På den måten kan mye stress og lidelse hos dyr reduseres.

Kompromiss og dyrevelferdslekkasje

Alle dyrehold innebærer en eller annen form for kompromiss på vegne av dyret. Typisk gjelder dette bevegelsesfrihet, da store mengder husdyr ikke kan oppholde seg akkurat hvor de selv ønsker til enhver tid. Dyr får mange friheter i form av å sameksistere med mennesker, og fratas andre som følge av menneskers behov/ønske om å kontrollere dyrene, forekomst av sykdom og skade, uønsket reproduksjon, m.m. Andre kompromiss kan handle om mulighet for å utøve naturlig atferd, sosiale og emosjonelle behov, avl, fysiske inngrep, o.l.

Tema som omhandler kompromiss innen dyrevelferd må derfor adresseres i dyrevelferdsmeldingen, slik at vi bevisstgjøres på prosesser og tema som samfunnsmessig aksepteres når vi holder dyr. Dette gjelder samtlige arter som i dag regnes som domestiserte, men også for en del ville arter som holdes i dyrepark/zoo og som hobbydyr (reptiler, amfibier, fugler, akvariefisk, gnagere, m.fl.). Der kompromiss synes å være uoverkommelig med god dyrevelferd er det behov for vurdering av nødvendigheten av dyreholdet (i den form det eksisterer i).

Færre kompromiss på dyrenes vegne vil trolig innebære et strengere regelverk for hold av dyr. Dersom regelverket blir for strengt og ikke omfatter intensiver eller midler for å heve dyrevelferden (gjelder særlig for husdyrproduksjon), kan vi risikere dyrevelferdslekkasje til andre land. Dersom det blir for krevende og økonomisk uoverkommelig å drive med husdyrproduksjon i Norge (og at husdyrproduksjonen dermed reduseres eller legges ned), kan vi ende med å forflytte dyrevelferdsutfordringer til andre land (hvor vi ikke har kontroll med dyrevelferden) framfor å søke å løse problemer her hjemme.

Vold mot dyr og mennesker

Dyrehelse og omsorg har en sammenheng med folkehelse og omsorg. Personer som utøver vold mot dyr har ofte lavere terskel for å utøve vold mot mennesker, og det er store mørketall av voldstiltfeller rettet mot dyr. Det er tilsvarende vanskeligere å estimere hvor ofte vold mot dyr blir brukt som trusler i en relasjon for å kontrollere og manipulere andre mennesker. Det finnes derimot mange historier hvor voldsutsatte personer unnlater å forlate voldsutøveren fordi de har dyr i hjemmet som de ikke kan ta med seg vekk. Resultatet blir at voldsutsatte personer forblir i en skadelig relasjon.

Dette er et stort samfunnsproblem for dyr og mennesker. Ringvirkningene av slike relasjoner kan få store konsekvenser for både den som utøver vold, de som er tvunget til å bli værende i relasjonen, og mulige dyr i samme situasjon. Det må lages rutiner og hjelpesystem hvor man kan henvende seg for å komme ut av slike skadelige forhold, også med dyrene sine.

Vi trenger mer kunnskap om hvor og når vold mot dyr oppstår, og når trusler om vold mot dyr påvirker mennesker. Ofte blir ikke saker om voldsutsatte dyr som meldes til politiet tilstrekkelig etterforsket på grunn av mangel på ressurser og kompetanse. Dyrene blir ikke obdusert eller undersøkt, noe som fører til manglende informasjon om hvorfor og hvordan dette skjer.

Tiltak som styrker slik etterforskning kan være:

- Tettere samarbeid mellom Mattilsynet, (dyre)politi, forskning, fagforeninger, krisesenter, barnevern og organisasjoner som hjelper hjemløse dyr.
- Strengere straff og bedret praksis for etterforskning av dyrevold.
- Tettere oppfølging og tilsyn med hjemmel i dyrevelferdsloven.
- Kunnskapsheving i grunnskole og vgs.
- Mattilsynet, barnevern og krisesentre bør utarbeide en praksis for å redde dyr ut av skadelige forhold.
- Ytterligere forskning på tematikken.
- Innovative og tverrfaglige samarbeid for å utvikle tiltak og verktøy.

Kapittel 2. Dyrefagarbeidere

I arbeidet med den kommende dyrevelferdsmeldingen er det essensielt å fokusere på å forbedre dyrevelferden gjennom økt kompetanse blant de som arbeider med dyr. Erfaringene fra den tidligere stortingsmeldingen om dyrevelferd i 2002-2003 viser klart at kompetansekravet spilte en avgjørende rolle for fremgangen innen dyrevelferd. Det er spesielt nødvendig å anerkjenne og understreke betydningen av kompetansen til dyrefagarbeidere som en kritisk faktor for å sikre god dyrevelferd. Foreningen Norske Etologer ønsker at den nye Stortingsmeldingen om dyrevelferd anerkjenner dyrefagarbeiderutdanningen, og viser til denne som foregangseksempel på kompetanseutvikling innen dyrehold. Den offentlige utdanningen for dyrefagarbeidere, som ble etablert i 2016, er et vesentlig tiltak for å heve nivået på kompetansen innen dyrevelferd. Skolenes rolle i å utdanne dyrefagarbeidere er av stor betydning for dyrevelferd i Norge.

En dyrefagarbeider har varierte karrieremuligheter, inkludert arbeid som dyreklinikkassistent, dyrebutikkmedarbeider, tjenestehundfører, instruktør på hundeskole, og arbeid i dyreanlegg eller dyreforskning. Bredden av karrieremuligheter gir mulighet for og fordrer spesialisering og utvikling innenfor ulike områder av dyrevelferd, fra landbruk, dyreparker og akvarier, til kjæledyr og eksotiske dyr, på land og i vann.

Dyrefagarbeideren vil være den første til å møte dyreholdere, og er den største yrkesgruppen i antall. Fagarbeideren vil også være den som direkte håndterer dyrene i daglig virke, og vil derfor være en helt sentral nøkkel til god dyrevelferd.

Dyrefagarbeidere utfører praktisk håndtering, stell, omsorg og pleie av dyr med fokus på dyrevelferd og dyrehelse, samt veiledning av kunder eller dyreholdere, forskere eller publikum. Dette inkluderer helsefremmende tiltak, kundeservice, drift og vedlikehold av anlegg, og å tilegne seg ny kunnskap og

teknologi for å forbedre dyrevelferden. En dyrefagarbeider kan også utføre tilsyn av dyrevelferd og dyrehelse på mange områder.

Utdanningen for dyrefagarbeidere i fagskole strekker seg over flere år. Vg1 Naturbruk og Vg2 Heste- og dyrefaget gir en omfattende opplæring i programfag og yrkesfaglig fordypning for dyrefaget (henholdsvis 645 timer og 730 timer). I tillegg kommer fellesfag. Utdanningen avsluttes med Vg3 Dyrefag, som inkluderer to år som lærling i en godkjent lærebedrift, før en fullfører utdanningen med en fagprøve. Utdanningen er nedfelt i offentlige godkjente læreplaner (udir.no), som angir formål, kjerneelementer, kompetansemål, eksamensform, omfang mm. Opplæringsloven gjelder for hele utdanningstilbudet.

På bakgrunn av dyrefagutdanningen ønsker FNE å spille inn noen viktige punkter for den nye dyrevelferdsmeldingen:

- **Det må prioriteres kompetanse for fagarbeidere og tilbydere av tjenester:** Kompetanse er en nøkkelkomponent for å sikre god dyrevelferd. Kravene til kompetanse må også gjelde for alle som arbeider med dyr, inkludert oppdrett av akvatiske organismer, selskapsdyr og eksotiske dyr.
- **Nasjonale standarder:** Det er nødvendig å understreke betydningen av den nasjonale standarden for opplæring og sertifisering av dyrearbeidere, som bør omfatte utdanning på både terrestriske og akvatiske dyr. Dette vil bidra til å skape en enhetlig tilnærming til dyrevelferd og sikre at dyrefagarbeidere har riktig opplæring og kompetanse. Dette vil også drive frem en høyere status for yrket og sørge for at dyrefaglige næringer konkurrerer om å tiltrekke seg og anvende godkjente dyrefagarbeidere. Sertifiserte dyrefagarbeidere bør omtales som et sentralt tiltak i nasjonale planer for dyrevelferd.
- **Kunnskapsformidling:** Det er viktig å effektivt formidle kunnskap om dyrevelferd til alle relevante målgrupper. Dyrefagarbeidere er den største yrkesgruppen i antall utøvere og vil være de første til å veilede dyreholdere og andre kunder.
- **Tilsyn av dyrevelferd:** Fagarbeidere kan også anvendes til tilsyn av dyrevelferd og til å oppdage mangelfull dyrevelferd hos kunder. De vil således være av stor betydning, når de inkluderes i det systematiske arbeidet med dyrevelferd.
- **Forskning:** For å fremme dyrevelferd må utdanning av dyrefagarbeidere baseres på grunnleggende og anvendt forskning. Dette vil bidra til å utvikle bedre praksiser og retningslinjer for dyrevelferd.
- **Styrking av fagmiljø:** Utdanningsinstitusjonene for dyrefagarbeidere må inkluderes i arbeidet med å styrke dyrevelferd og dyrehelse. Det er viktig å satse på utdanningen gjennom tilgang til og deltagelse i kunnskapsmiljøer, og som en sentral bidragsyter i arbeidet for å nå kompetansemålet.

Gjennom den kommende dyrevelferdsmeldingen bør det tydelig understrekes at den offentlig godkjente utdanningen for dyrefagarbeidere er en nasjonal standard som spiller en avgjørende rolle i å oppfylle kompetanse- og opplæringskravene. Dette vil bidra til å sikre at dyrefagarbeidere har den nødvendige kompetansen for å ivareta dyrevelferden på en ansvarlig måte og bidra til en økt standard for dyrevelferd i samfunnet. **Tilsvarende dyrekompetanse (og om mulig fagbrev i dyrevelferd) bør inkluderes i agronomutdanning for de som ønsker å jobbe innen**

husdyrproduksjon. Eksisterende nivå av dyrevelferdskunnskap innen agronomutdanning må utvikles og forbedres.

Kapittel 3. Akvatiske dyr og produksjon

Dyrefagutdanningen som omfatter akvatiske organismer må ha en like sterk prioritering innen kunnskap om dyrevelferd og atferd som det elevene må ha innen husdyr, sports- og familiedyr. Dette omfatter både artene i produksjon og det å drive produksjon på land og i vann på en forsvarlig måte. Dyrefagarbeidere, røktere og bønder må hensynta ville og domestiserte dyr i og ved anlegg som de drifter.

I produksjon og tilhørende regelverk må det baseres på best mulig kunnskap gjennom flere tilknyttede fagområder som inngår i produksjonsvirksomheten. Særlig innen marin produksjon er det kunnskapshull som må følges opp. Der det er åpenbare mangler må *føre var*-prinsippet være førende for tiltak, som beskyttelse mot det som kan vise seg å være i strid med velferd for dyr og miljø.

Det er menneskelig å bli endringsblind (*shifting baseline syndrome*), som beskriver hvordan vi over tid kan miste kunnskap om naturens helsetilstand. Dette må vi være spesielt oppmerksom på når man jobber med store populasjoner med fisk (omtalt som kilo biomasse).

I marin produksjon er holdninger til individer viktig å påpeke. Selv i en så stor masse av individer skal individets subjektive opplevelse gjelde. Fisken har egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker. Dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger. I dagens praksis er ikke loven god nok beskyttelse for akvatiske dyr.

Forslag til tiltak innen akvatiske dyr og produksjon:

- Det må utvikles en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte å avluse fisk på.
- Myter og holdninger om at akvatiske organismer ikke føler smerte må avkreftes på det sterkeste.
- Normer i hobbyfiske må endres, eksempelvis for dårlig dyrevelferdsmessige avlivningsmetoder.
- Miljøet må tilpasses dyrs naturlige atferd, og i merder er det behov for utvikling og forbedring for alle arter i oppdrettssystemer.
- Miljøberikelser må utvikles og brukes.
- Vannstrøm og lysregulering må variere og reguleres slik at det ikke medfører unødvendig stress/ubehag.
- Regulering av vannstrøm, retning og hastighet er også viktige faktorer for å imøtekomme naturlig atferd.

Røktere spiller en stor rolle for velferd hos akvatiske dyr. Det må sikres gode arbeidsvilkår, retningslinjer og arbeidsmiljø slik at røktere uavhengig av kompetanse og erfaring har mulighet til å gjøre en god nok jobb.

I klekkerier og oppdrett av smolt hender det at fisken ikke blir kjøpt eller bestilt til et spesielt formål. Da kan løsningen for oppdrettsselskapet være å kvitte seg med store mengder av nyklekt plommeseckklarver, smolt, el. Dette i seg selv er en tvilsom prosess og lite progressivt i et bærekraftsperspektiv. Masseslakt/kasting av fiskeyngel som tidligere har fått mange timers og daglig stell gir også unødvendig påkjenning for røktere, som er i en omsorgsrolle og som etter alt å dømme vil få nye dyr og innsett å ta vare på, uten å vite om den skal tas vare på over tid eller ikke.

Dette er en av flere praksiser som gjør at statusen til laks som individ blir lav, og at grad av likegyldighet hos røktere kan øke. Dette vil i sin tur gå på bekostning av dyrevelferden i alle ledd i laksens og andre akvatiske dyrs utviklingsstadier, liv og generelle tilsyn.

Kapittel 4. Hund

Hunder har en betydelig rolle i mange menneskers liv. Hunder har blitt domestisert så langt tilbake i tid som 30 000 år siden, og har hatt ulike roller avhengig av rase og område de lever i. I dag har vi ulike rasegrupper som stammer fra de opprinnelige "rollene" og ferdighetene hunderasene ble avlet til. Disse egenskapene er vel etablerte og tydelig i dagens hunder (en gjeterhund gjeter, en apporterende hund apporterer, en søkshund søker, etc.). De rasetyperiske trekkene er svært fremtredende selv hos hunder som ikke blir brukt til arbeid eller jakt. Hundens egenart, naturlige atferder og kommunikasjon er også vel bevart. Noe av hundens atferd ligner hundens genetiske opphav (ulv), men mye er forandret. En hund er ikke en ulv, og en ulv er ikke en hund. Hunden foretrekker mennesker over ukjente hunder i sin sosiale krets og familie, noe som viser at domestisering og avlsprosesser har endret mye på veien fra ulv til hund.

Hundehold har også endret seg betydelig med tid. Fra å være menneskers livsnødvendige partner i jakt, gjeting og beskyttelse/vokting, er den nå tid- og stedvis også et moteikon og et statement som holdes som statussymbol. Synet på hundens egenart er også svært differensiert i Norge og ellers i verden. Tilsvarende gjelder mangfoldet av ulike hundetyper og deres funksjon og nytteverdi for mennesker.

Det er også et betydelig avvik i hva vi aksepterer av atferd hos hunder sammenlignet med andre dyr. I dagens samfunn er det nå blitt grunn til politianmeldelse og avlivning dersom en hund biter i forsvar, noe som er en naturlig del av atferdsrepertoaret for hunden selv (særlig når andre signaler og atferder ignoreres eller overtredes). Samtidig aksepterer vi samme atferd fra en katt eller en hest. Dersom en katt eller hest biter, har vi lettere for å akseptere dyrets bakenforliggende årsak til bittet, samtidig som vi forstår at det er vi som mennesker som må endre vår atferd slik at dyret ikke biter igjen.

Hunder lever ikke på tilsvarende premisser. Dette kan komme av at vårt behov for og syn på hunden som et familiemedlem overskygger hundens atferd, atferdsbehov og naturlige kommunikasjon. Vi tilegner hunder menneskelige trekk, egenskaper og behov som kan gjøre det vanskelig å vurdere

sitasjoner og miljø basert på hundens perspektiv og artstypiske atferd. Dermed oppleves det annerledes når hunden sier ifra, enn når en hest, katt eller kanin biter.

Hundehold tar mange former, og i en annen ytterliggående ende kan hunder behandles på langt mer pragmatiske og eldre kulturhistoriske måter. Enkelte jakthunder kan stå mye av livet i hundegård eller bånd, uten daglig aktivisering eller sosialisering. Hunder som brukes i arbeid, trekk, gjeting og jakt, kan både ha mindre samvær med mennesker på daglig basis, og stå oppstallet alene over tid. Dette er ikke i samsvar med hundens naturlige atferd, sosialisering eller generelle behov.

Hundeavl er et brennende dagsaktuelt tema innen dyrevelferd, og baserer seg ofte på lekfolks kompetanse, utdaterte rasestandarder og bedømmelser fra dommere som uten kunnskapskrav. Hundeavl er stort sett basert på avl hos privatpersoner, og dessverre blir det stadig mer tydelig at både fysisk og mental velferd er velferdsutsatt hos hunder. Vi trenger et strengere regelverk for avl av hund (og andre sports- og kjæledyr). I dag fortøner hundemarkedet seg som potensiell kilde til lettjente penger, og ukritiske parringer skjer stadig vekk. Hundeeiere uten tilstrekkelig kompetanse er tilbøyelige til å kjøpe hunder uten helsesjekk eller bruksresultater, noe som potensielt kan medføre store problemer. Det kan bli svært krevende å ha en hund med ukjente egenskaper og helse. Ikke minst kan det bli svært kostbart å kjøpe en hund fra foreldredyr uten helsesjekk.

Mange av de typiske atferds- og helserelaterte problemene er arvelige, slik som separasjonsangst, frykt for andre mennesker, allergi, HD, AD, aggresjon, lydsensitivitet, osv. Ikke minst gjeler dette skjelettplager som ødelegger puste- og spiseevne, gir for liten plass til organer eller påvirker bevegelsesfrihet. Slike utfordringer er et resultat av dårlig regulert avlsarbeid, og kan føre til samfunnsmessige problemer hvor eiere som ikke lengre kan ha hunden på grunn av helsekostnader eller de ikke klarer å håndtere hunden tilstrekkelig.

Dette utgjør et kunnskaps- og holdningsgap som ikke kan forsvares, og det må tiltak på plass for å bedre dyrevelferden og hundeholdet i Norge.

Forslag til tiltak innen hundehold:

- Avlsmål, avlsarbeid og utstillinger må følge dyrevelferdsloven.
- Rasestandarder må oppdateres etter gjeldende lovverk. Ingen dyr skal lide på grunn av dårlig avlsarbeid, slik praksisen i dag er for mange hunder.
- Mentalbeskrivelser, bruksprøver og bruk av robuste individer bør i større grad ligge til grunn for avl på hund, sammen med funksjonelle vurderinger av utseende.
- Oppdrettere må listes opp med offentlig registrering av kull hos egne hunder og hunder i deleierskap/fôrvertsavtaler.
- Åpen helsebok for hunder som det avles på inkludert obligatorisk helsesjekk, røntgen og allergiprøver.
- Veterinærer og etologer kan gi avlsnekt på hunder som ikke er egnet for avl på bakgrunn av fysiske eller mentale plager og utfordringer.
  - Obligatorisk kurs til alle som eier, holder eller jobber med hund. Kurset må være forskningsbasert og kvalitetssikret og bør blant annet inkludere:

- Hundens naturlige atferdsbehov (mentale og fysiske)
  - Kunnskap om ulike rasegrupper og deres spesifikke behov og atferder
  - Terskelverdier og problematisk atferd
  - Ernæring og eteatferd
  - Helse og vanlige sykdommer
  - Læringsteori (inkludert effekt av bruk av smerte/frykt i trening)
  - Miljø, oppstalling, transport og miljøberikelser
  - Båndbruk og båndtvang
  - Praktiske løsninger om hvordan dekke hundens atferdsbehov
- Øke krav om aktivisering og utetid hos hund.
  - Areal- og miljøkrav ved anskaffelse og oppstalling av hund.
  - Tydeligere språk i regelverk ("bør" ses på som helt frivillig og følges ikke i praksis).
  - Tydeligere beskrivelse/eksempler på hva som dekker atferdsbehov, og krav om dette.
  - Totalforbud mot bruk av strupehalsbånd uten stopp.
  - Bruk av strømhalsbånd i trening/avlæring må avvikles eller ha strengere kompetansekrav, regler og oppfølging, da dette per definisjon er et brudd på dyrevelferdsloven.
  - Kontroll av velferd på konkurranser og utstillinger gjennom uavhengige organ på internasjonalt nivå, samt stikkprøver på lavere nivå.
  - Kunnskapsformidling om hva som er akseptabelt nivå av psykisk og fysisk vold mot hund.
  - Ved oppstalling av korte eller lengre perioder på kennel skal hundene ha tilstrekkelig aktivisering, utetid og sosialisering med mennesker for å dekke atferdsbehov og redusere stress.
  - Krav om fagutdannede innen butikkbransje, kennel, pensjonat, oppdrett, kurs, mm. som har fagkunnskap til å veilede om fôr, utstyr, helse, trening, pleie, mm.

Kapittel 5. Katt

Katten har en lav sosial status i Norge, og de omsettes ofte uten kostnad. Dette tilsier at katter generelt har lav verdi, og særlig til sammenligning med omsetning og salg av hunder. Mishandling, vanskjøtsel og likegyldighet preger mange saker knyttet til dårlig velferd hos katter.

I tillegg har Norge et problem med eierløse katter. Enkelte katter forsvinner fra hjemmene sine av ulike årsaker, mens andre blir forlatt. Dette kommer ofte av for dårlig kompetanse hos eiere når det gjelder tilvenning til å være ute, eller eiere som tror at katter "klarar seg selv" når de reiser på ferie eller flytter. Det er et særlig behov for holdningsendring knyttet til kattehold, i tillegg til nødvendig og artsspesifikk kunnskap om deres atferd og behov. For å møte disse utfordringene er det viktig å signalisere at katten skal ha et verdig, trygt og forutsigbart liv. Vi må heve samfunnsstatusen til katten som egenart og ta bedre vare på individene.

Forslag til tiltak innen kattehold:

- Innføre obligatorisk id-merking og registrering av alle katter.
- Kastrere katter som går fritt ute.

- Nasjonale retningslinjer for og midler til organisasjoner som hjelper hjemløse katter.
- Krav til at katten skal ha tilgang til temperert husly utenfor hjemmet dersom den ikke kan gå inn kattedør eller lignende.
- Kvalitetssikrede kompetansekurs for katteeiere og organisasjoner som driver med katt.
- Kampanjer for holdningsendring med hensyn til katter og deres roller/behov.
- Fagutdannede butikkansatte som kan veilede med hensyn til fôr, miljø, sosiale behov, helse, o.l.
- Støtteordninger og kontinuerlig samarbeid mellom hjelpeorganisasjonene, Mattilsynet, faginstanser og veterinærhjelp.
- Ansvar for hjemløse dyr bør lovfestes.
- Utgifter for hjelp til katter (og andre dyr) i nød må kunne refunderes fra et nasjonalt fond.

Kapittel 6. Hest

Det er særlig to hovedområder hvor vi ser utfordringer i forhold til velferd hos hest. Den første er oppstalling, hvor vanlig oppstalling ikke samsvarer med hestens behov. Den andre er normalisering av vold i trening, håndtering og konkurranser.

Oppstalling av hest

Det er ingen tvil om at hestens atferdsbehov inkluderer sosial kontakt, spisetid og fri bevegelse, og at mangel på tilfredsstillende av disse gir sterke negative velferds konsekvenser for hesten. Krueger et al. (2021) har sett på studier om hestens behov for sosial kontakt, spisetid og fri bevegelse og hvordan det påvirker hesten. Effekter observert inkluderer stressmålinger som hjerterytme, hjerterytme variasjon, stresshormoner, endringer i immunforsvaret, med mer. Det er funnet at økt aggressiv atferd mot andre hester eller mennesker, samt høyere fryktatferd, påvirker hvor lette hestene er å trene, og at dette har effekt på fordøyelse og hold. Det er også funnet sammenheng med stereotypier som blant annet boksvandring, luftsluking og veving, i tillegg til selvskading og apati.

Det er mye stereotypier hos hester stående på boks, og Ruet et al. (2019) fant at hele 14.4 % av hestene viste orale stereotypier og 18,7 % viste locomotor stereotypier.

Også menneskers sikkerhet blir påvirket av hvordan hestens velferd er, og en hest som lever med dårlig velferd har også mer farlig atferd under rytter (Luce et al., 2022).

Selv om vi har mye informasjon om negative konsekvenser for hesten, er det vanlig i hestehold med oppstalling som tilbyr lite muligheter til å tilfredsstillende atferdsbehov. En undersøkelse i 2015 så på hvordan hester er oppstallet i Norge (Bøe et al., 2015). Over halvparten av hestene sto alene i boks om natta, og av disse oppga 1 % at hestene aldri var ute, 11.9 % at hestene var ute 1-4 timer i døgnet, 53,1 % var ute 4-10 timer og bare 35 % var ute over 10 timer.

I den samme undersøkelsen oppga 23 % at hestene sto alene med stor variasjon innen forskjellig type hestesport. 46,9 % av de som trente sprang hadde hestene alene og 35 % av de som trente

hestene i dressur hadde hestene alene. Det viktigste argumentet for å ha hestene alene var redsel for skader (Bøe et al., 2015).

Redsel for skader er et interessant argument da flere studier har sett mer helseutfordringer med oppstalling på boks enn ute i flokk. Keeling et al. (2016) så på skader hos hester i flokk og konkluderte med at redselen for skader sannsynligvis er overvurdert. En studie gjort av Yngveson et al. (2019) på rideskolehester fant at hester på spilt og boks hadde mer kolikk og luftveisproblemer. En av de viktigste faktorene for aggresjon er størrelse på oppstallingsområdet (Jørgensen et al., 2009).

Dette tilsier at størrelsen på området som hestene står er svært viktig. Om vinteren ble 35,5 % av hestene som sto i boks om natta holdt i paddocker under 300 m³ (Bøe et al., 2015). I veilederen til forskriftene for velferd hest står det at hestene bør ha minst 10x30 meter paddock, men dette blir av mange ikke fulgt.

I paragraf 22 (om mosjon) i veilederen til forskriftene om velferd for hest står det at «Hester har behov for mosjon og for å utøve naturlig atferd». Med *fri bevegelse* menes at hesten slippes løs på et egnet område der den kan utøve naturlig atferd. Fordi hester som står oppstallet på spiltau har mindre bevegelsesfrihet på stallen enn hester på boks, er kravet til fri bevegelse strengere for slike hester. Fri bevegelse skal fortrinnsvis skje utendørs. Dersom vær eller føre gjør det uforsvarlig å slippe hesten løs ute, f.eks. pga glatt underlag, kan slipping i ridehus brukes som en midlertidig erstatning.” I praksis blir kortere/ingen utetid relativt ofte brukt som løsning i staller uten frostsikkert vann.

En større utfordring er spisetid. Det er blitt vanlig med flere fôringer, men så lenge hesten får lite høy uten noen form for fôrbegrensere som øker spisetiden, blir det fremdeles få etetimer totalt gjennom døgnet. Spesielt gjelder dette om natten, når mange står hester lenge uten mat.

Trening og konkurranse med hest

I forskrift om velferd for hest og hund i konkurranser står det: *Hester og hunder skal sikres god velferd både under trening og i forbindelse med konkurranser. De skal ikke med hensikt skremmes eller skades.*

Fremdeles er det mye redskaper som er brukt i trening og håndtering som kan påføre hesten store smerter, og slik praksis er i stor grad normalisert. Eksempler på dette er bitt, sporer, hingstebitt, kjetting til leiing, pisk, brems, ørebremser, innspenningstøyler, tungereim, mm. Ofte sees bruken av midler som kan påføre hesten smerte som tryggere for nybegynnere, enn å ikke bruke dem. Eksempel på dette er at bitt er påbudt i konkurranser (og i noen staller), til tross for at smerten bitt påfører hesten har vist seg å være en større sikkerhetsrisiko enn de som ikke har bitt (Luce et al., 2023).

Til tross for at det i 2021 kom forskrift om velferd for hest og hund, hvor det står at alle konkurranser skal ha en eller flere dyrevelferdskontrollører som sørger for å håndheve reglementet, er det fremdeles mye bruk av smertefulle metoder.

Forslag til tiltak innen hestehold:

- Obligatorisk kurs til alle som eier eller jobber med hest. Kurset må være forskningsbasert og innholdet bør blant annet omfatte:
  - Hestens fysiske og atferdsmessige behov
  - Ernæring (inkl kunnskap om balansering av beiting, etetid og næringsbehov)
  - Helse og vanlige sykdommer
  - Flokkbasert oppstalling og miljø som tilrettelegger for god dyrevelferd og redusert aggresjon
  - Læringsteori inkluderer effekt av bruk av smerte og frykt i trening
  - Praktiske løsninger på hvordan tilfredsstille hestens atferdsbehov
- Øke krav om utetid hos hest.
- Avvikle spilt som oppstallingmetode.
- Strengere krav om paddock størrelse.
- Tydeligere språk i forskriftene ("bør" anses ofte som frivillig og følges ikke i praksis)
- Gruppehold av hest som utgangspunkt.
- Øke minimumskravet for utetid hos hest og tydeligere definisjon om hva som er spesielle hensyn.
- Totalforbud mot bruk av ørebremser.
- Brems bare tillatt under veterinærbehandling og ikke som alternativ til smertestillende/beroligende eller i annen håndtering.
- Prioritere Mattilsynet kampanje på bruk av vold og brudd på forskrift om hest og hund i konkurranse og trening.
- Kontroll av velferd i konkurranser av uavhengig organ på internasjonalt nivå og stikkprøver på lavere nivå.
- Kulturendring på at potensielt ekstremt smertefulle redskap gir trygghet til nybegynnere.
- Holdning- og kulturendring på hva som er akseptabelt nivå av vold mot hest.

Kapittel 7. Storfe (ku/kalv og okseoppdrett)

Ku og kalv sammen i melkeproduksjon er en praksis med økende interesse i Norge, både fra melkebønder og forbrukere. Realiteten på mange melkebruk er derimot at slike systemer kan være vanskelig å gjennomføre i gamle og trange fjøs som ikke er tilrettelagt for god dyreflyt og -flytting. Det er også ulikt hvordan kyr oppfører seg mot egen kalv, hvor noen kyr har mindre utviklet morsatferd og dermed ikke nødvendigvis egner seg til å gå med egen eller andres kalver.

Kalver som går sammen med ku (mor eller ammetante) og andre kalver fra tidlig alder, har vist at de bedre tilpasser seg nye grupper av individer senere i livet, f.eks. som melkeku i løsdrift. Disse kalvene har opplevd en større variasjon av atferd tidlig i livet, som gjør at de står tryggere i lignende situasjoner senere. En rekke atferder blir også lært videre av ku, som for eksempel eteatferd, sosial atferd, lek, stell og omsorg. En annen overlegen fordel er at kalven får die, og drikker dermed så store mengder som ønskelig eller til kua avbryter diingen.

Separasjon av ku og kalv er stressende for begge parter, men dette kan i noen grad reduseres ved å gjennomføre en gradvis avvenning og separasjon. Da er det avgjørende at kalven har andre kalver å være sammen med i separasjonsperioden. Samvær mellom ku og kalv er svært positivt i miljø som er tilrettelagt for det (og med røktene som har tro på systemet).

Alle storfe (også okser over 6 mnd alder) bør ha tilgang på mykt underlag. Dette kan være f.eks. halmtalle, dypstrø, gummibelegg på spalt, liggematter i bås eller på platting. Mykere underlag vil øke liggekomfort, redusere liggesår og trykkskader og redusere risiko for skliskader ved reising eller liggning. Okser over 6 måneder er ofte store og tunge, og vil ha økt risiko for skliskader eller trykkskader når de ligger på hardt og glatt underlag. Økt liggetid kan bidra til bedre klauvhelse fordi klauvene får mer tid på å tørke opp. Storfe øker liggetid ved mykt underlag, og observasjoner fra fjøs er at områder med nye og mykere liggematter alltid blir brukt. Generelt bør det rettes et velferdsloft mot oppdrett av oksekulver, som historisk har blitt holdt i små arealer med begrenset miljømessig variasjon og berikelse.

Kapittel 8. Forsøksdyr

Forsøksdyr må ha samme forutsetning for berikede liv og god helse som andre dyr. For forsøksdyr er det spesielt viktig å kunne speile dyr med forutsetninger for et normalt og godt liv. Dyrers opplevelse av mestring i sitt miljø vil alltid spille inn på hvordan de takler gitte situasjoner og utfordringer som de står ovenfor. Dersom dyrene ikke lever i tilfredsstillende miljø vil sannsynligheten øke for at forskningen som utføres ikke vil være aktuell eller overførbart i praksis eller til produksjonsmiljø.

Kapittel 9. Fjørfe

Slaktekyllinger, verpehøner og foreldredyr av slaktekylling er holdt i betydelig forskjellig miljøer og møter svært ulike velferdsutfordringer. Klekking av slaktekyllinger uten morsfigur å prege på i store hus kan resultere i høyt stressnivå og høyere dødelighet i første uke i livet. En naturlig mor kan gi trygghetsfølelse sosialt, beskytte mot elementer av fysisk miljø og fungerer som lærer for ungdyr. Uten et mordyr er det høyere sannsynlighet for stress, redusert læringsmulighet og høyere dødelighet.

En naturlig mor kan delvis erstattes med apparater som bærer elementer av mor, slik som mørkere gjemmesteder. Slaktekylling er vanligvis klekket på klekkeri og blir transportert til gård ved en dags alder. Dette har fordel med at klekking skjer på spesialisert anlegg med utdannede og erfarne fagfolk, men transport kan være en stor stressfaktor. Klekking på gård istedenfor transport av små kyllinger kan i teorien redusere stress rundt klekking, men det forutsetter et like godt fysisk miljø og utdannede folk ute i besetningene som på klekkeriet.

Velferdsindikatorer som er mest brukt hos slaktekylling er relatert til helse og produksjon, særlig tråpupesår og dødelighet. Bruk av gulvvarme, som er oftest brukt i norske kyllinghus, kan i stor grad forebygge tråpupesår. Det er derimot mindre fokus på halthet, som kan ha stor betydning for

livskvalitet. Hovedårsakene til halthet er rask tilvekst som resulterer i ubalansert kroppsform, hurtig muskulutvikling og mangel på bevegelse. Med dagens dyretetthet og ensformige miljø, er kyllingene mindre motiverte og har lite plass til å utføre plasskrevende bevegelser som f.eks. løping.

Til tross for krav om miljøberikelse til slaktekylling har disse kun betydelig effekt hvis det er tilstrekkelig plass for kylling til å utnytte de. Miljøberikelsene må heller ikke ta så mye plass at de reduserer fysisk rom for andre aktiviteter. Naturlig utforskende atferd, generelt god kognitiv evne hos fjørfe og variert miljø av forfedre, samt observerbar kontrafreeloading (når dyr utfører en oppgave uavhengig av verdi på belønning) tyder på at kognitive behov er ikke tilfredsstilt i dagens slaktekyllingmiljø. Dette skyldes trolig at dyrene kjeder seg, noe som er ansett som en negativ emosjon.

Mot slutten av produksjonen er plukking av fugl en kritisk faktor. Store mengder av fugl som holdes trangt kan bli kvalt, og de får ofte skader eller beinbrudd med påfølgende smerter. Dette opprettholdes under opplasting, transport og oppstalling på slakteri.

Forslag til tiltak hos slaktekylling:

- Mindre vekt på produksjonskriterier (tilvekst og dødelighet) som velferdsindikator, mer vekt på mobilitets- og atferdsrelaterede faktorer.
- Bruk av mor-lignende strukturer (mørkere gjemmesteder) like etter klekking.
- Økt arealkrav for å tilfredsstille kyllingens behov for bevegelse gjennom hele innsettet.
- Mer variert fysisk miljø (ulike for typer, naturlig lys, tilgang til uteområde med vegetasjon og trær, veranda/balkong, flere typer strømaterialer).
- Økte kompetansekrav fra personene som plukker fugl.

Verpehøner har lignende preferanser som slaktekylling, med behov for god plass og variert miljø. Verpehøner er ofte holdt i aviarier i store flokker, hvor et godt dyr-menneske-forhold er avgjørende for å forebygge stressrelaterede fryktreaksjoner (opsamling i et hjørne som kan føre til at dyr blir kvalt eller får skader på ryggen fra andre dyr).

Ettersom verpehøner lever til voksen alder, er deres preferanse for vagler mer framtreddende enn hos slaktekylling. Fysisk ressursallokering til eggproduksjon kan også resultere i beinskjørhet og kjølbainsbrudd som trolig er svært smertefullt. Nylige forskningsfunn indikerer at dette er et betydelig velferdsproblem hos fjørfe, og bør adresseres umiddelbart.

Forslag til tiltak hos verpehøner:

- Mindre vekt på produksjonseffektivitet og mer vekt på dyrevelferd.
- Mer variert miljø (tilgang til uteområde med vegetasjon og skygge, ulike strømaterialer, variasjon i for typer, vagler, naturlig lys).
- Mer areal per dyr.
- Ytterligere forskning og velferdsutvikling knyttet til kjølbainsbrudd.

Kapittel 10. Geit

Geiteholdsystemer er i kontinuerlig endring i Vest-Europa (Ruiz Morales et al., 2019) og i Norge (Vas et al., n.d.). Størrelsen på melkegeit besetninger øker, mens antall gårder med melkegeiter går ned (Ådnøy, 2014). Samtidig er det flere som begynner med hobbygeitehold, og da særlig med bevaringsverdige raser. Det markedsføres mer bruk av geitekjøtt, som er delvis dekket av bukkekje av melkeraser, men også av Boer-geiter (kjøttproduksjon).

Dagens lovverk er uspesifikt i mange aspekter av småfemiljø, og selv om forskrift for økologisk produksjon inneholder noe mer spesifisering, er forskjellene med hensyn til dyrevelferd minimale (Hansen, 2015). Det er også et fåtall antall geitebesetninger holdt økologisk (Vas et al., n.d.).

Mange aspekter av husdyrmiljø er funnet å ha påvirkning på velferd hos geiter. En betydelig andel av geitebesetninger har ikke tilgang til uteområder (luftegård eller innmarksbeite) i innefôringsperiode (Vas et al., n.d.). Det fysiske og sosiale miljøet i fjøset er derfor av stor betydning for geitenes velferd.

Ulike studier har vist:

- Geiter viser mindre aggresjon (stanging, truende atferd) hvis de har mer plass (Andersen and Bøe, 2007; Aschwanden et al., 2008a, 2008b; Keil et al., 2017; Loretz et al., 2004; Vas and Andersen, 2015). Aggresjon synker hvis geiter har 2 sammenlignet med 1 m² per dyr, men også hvis vi øker tilgjengelig plass til 3 m² per dyr. I dag tilsvarer gjennomsnittlig plass per voksen geit i en melkegeitbesetning 1,3 m² (Vas et al., n.d.). I dagens forskrift finnes det ikke minimumskrav for areal per dyr. I økologisk produksjon skal voksne geiter ha 1,5 m².
- Selv om geiter har evnen til å trives termoreguleringsmessig i uisolerte hus, foretrekker de liggeområder med fastgulv (særlig liggehyller) for hvile (Andersen and Bøe, 2007; Aschwanden et al., 2009a). Avhengig av årstid og atferdsaktivitet har geiter spesifikk preferanse for ulike gulvtyper (Bøe et al., 2007; Sutherland et al., 2019, 2017; Tölü and Savaş, 2019). Samtidig er det kun halvparten av geiteholderne som rapporterer å ha fastgulv (talle, strøbedding, fastgulv av tre). Andre har spaltegulv (Vas et al., n.d.), og kun 58 % av geiteholderne bruker strømateriale hos voksne geiter.
- Det kan være stor kontrast mellom variasjon i miljø og valgmuligheter på utmarksbeite i sommeren, kontra fjøsmiljø i innefôringsperioden (vinteren). Miljøberikelser ble funnet å ha god effekt på dyrevelferd også hos geiter. Plattformen, liggehyller, leker, ulike typer fôringsaktiviteter, samt tilgang til uteområder, førte til lavere aggresjon (Andersen and Bøe, 2007; Aschwanden et al., 2009b, 2009a; Holt, 2018; Miranda-de la Lama et al., 2013; Nordmann et al., 2015, 2011), og var ofte i bruk av geiter (Aschwanden et al., 2009b, 2009a; Flint and Murray, 2001; Gomes et al., 2018; Kakarash et al., 2021; Miranda-de la Lama et al., 2013; Oesterwind et al., 2016; Tölü et al., 2016). I en spørreundersøkelse til geiteholdere i Norge svarte de fleste at de bruker miljøberikelse. Miljøberikelsen består som regel av en børste, fulgt av ekstra gnagemateriale. Geiteholderne mente at disse berikelsene er verdsatt av geiter og at det forbedrer dyrevelferden i stor grad (Vas et al., n.d.).

Forslag til tiltak hos geit:

- Mer konkret spesifisering av krav og velferd i husdyrmiljø, samt økt fokus på ungdyr og hanndyr.
- Minimumskrav til areal per dyr må spesifiseres og økes sammenlignet med dagens gjennomsnitt i praksis. Dette kan eventuelt delvis økes med bruk av luftegård i inneføringsperioden når klima og værforhold gjør det mulig, helst med fri tilgang så dyr selv kan gi uttrykk for sin preferanse for bruk av luftegård.
- Krav om opphøyde eteplasser for å tilrettelegge naturlig hode- og nakke posisjon ved spising.
- Krav om variert fôr og bruk av ekstra gnagemateriale som miljøberikelse. Dette øker kompleksitet av fysisk miljø og tilrettelegge for normalt variert kosthold og fritt valg hos dyrene.
- Spesifisering av krav til liggeområde med fastgulv hvor alle dyr kan hvile samtidig.
- Spesifisering av krav for miljøberikelse i inneføringsperiode.

Disse velferdsforebedringene kan i stor grad også overføres til sau, men med artsspesifikke tilpasninger hvor nødvendig.

Erica Hogstad Fjæran
Styreleder

Referanser

- Ådnøy, T., 2014. The dairy goat industry in Norway: Challenges in a historical perspective. *Small Rumin. Res.* 122, 4–9. <https://doi.org/10.1016/j.smallrumres.2014.07.011>
- Andersen, I.L., Bøe, K.E., 2007. Resting pattern and social interactions in goats—The impact of size and organisation of lying space. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 108, 89–103. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2006.10.015>
- Aschwanden, J., Gygax, L., Wechsler, B., Keil, N.M., 2009a. Loose housing of small goat groups: Influence of visual cover and elevated levels on feeding, resting and agonistic behaviour. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 119, 171–179. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.04.005>
- Aschwanden, J., Gygax, L., Wechsler, B., Keil, N.M., 2009b. Structural modifications at the feeding place: Effects of partitions and platforms on feeding and social behaviour of goats. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 119, 180–192. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.04.004>
- Aschwanden, J., Gygax, L., Wechsler, B., Keil, N.M., 2008a. Social distances of goats at the feeding rack: Influence of the quality of social bonds, rank differences, grouping age and presence of horns. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 114, 116–131. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2008.02.002>
- Aschwanden, J., Gygax, L., Wechsler, B., Keil, N.M., 2008b. Cardiac activity in dairy goats whilst feeding side-by-side at two different distances and during social separation. *Physiol. Behav.* 95, 641–648. <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2008.09.016>
- Bøe, K.E., Andersen, I.L., Buisson, L., Simensen, E., Jeksrud, W.K., 2007. Flooring preferences in dairy goats at moderate and low ambient temperature. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 108, 45–57. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2006.12.002>
- Eftang, S., Vas, J., Holand, Ø., Bøe, K.E., 2022. Goats are able to adapt to virtual fencing; a field study in commercial goat herds on Norwegian farms. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 256, 105755. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105755>
- FAOSTAT, 2020. Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations [WWW Document].
- Flint, M., Murray, P., 2001. Lot-fed goats - the advantages of using an enriched environment. *Aust. J. Exp. Agric.* 41, 473–476. https://doi.org/10.1071/EAv48n11_PR
- Gomes, K.A.R., Valentim, J.K., Lemke, S.S.R., Dallago, G.M., Vargas, R.C., Paiva, A.L. da C., 2018. Behavior of Saanen dairy goats in an enriched environment. *Acta Sci. - Anim. Sci.* 40, e42454. <https://doi.org/10.4025/actascianimsci.v40i1.42454>
- Hansen, I., 2015. Behavioural indicators of sheep and goat welfare in organic and conventional Norwegian farms. *Acta Agric. Scand Sect. A* 65, 1–7. <https://doi.org/10.1080/09064702.2015.1050447>
- Höglind, M., Thorsen, S.M., Semenov, M.A., 2013. Assessing uncertainties in impact of climate change on grass production in Northern Europe using ensembles of global climate models. *Agric. For. Meteorol.* 170, 103–113. <https://doi.org/10.1016/j.agrformet.2012.02.010>

- Holt, R.V., 2018. The effects of environmental enrichments, group size and confinement length on play behaviour in juvenile Norwegian dairy goats (*Capra hircus*). Norwegian University of Life Sciences.
- Kakarash, N.A., Ramzi, D.O., Ismaeel, D.O., Marif, H.F., 2021. Effects of environmental enrichment on behaviours and welfare of Meriz goat. *Assiut Vet. Med. J.* 67, 11–18.
- Keil, N.M., Pommereau, M., Patt, A., Wechsler, B., Gygax, L., 2017. Determining suitable dimensions for dairy goat feeding places by evaluating body posture and feeding reach. *J. Dairy Sci.* 100, 1353–1362. <https://doi.org/10.3168/jds.2016-10980>
- Loretz, C., Wechsler, B., Hauser, R., Rüschi, P., 2004. A comparison of space requirements of horned and hornless goats at the feed barrier and in the lying area. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 87, 275–283. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2004.01.005>
- Miranda-de la Lama, G.C., Pinal, R., Fuchs, K., Montaldo, H.H., Ducoing, A., Galindo, F., 2013. Environmental enrichment and social rank affects the fear and stress response to regular handling of dairy goats. *J. Vet. Behav.* 8, 342–348. <https://doi.org/10.1016/j.jveb.2013.03.001>
- Nordmann, E., Barth, K., Futschik, A., Palme, R., Waiblinger, S., 2015. Head partitions at the feed barrier affect behaviour of goats. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 167, 9–19. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2015.03.011>
- Nordmann, E., Keil, M.N., Schmied-Wagner, C., Graml, C., Langbein, J., Aschwanden, J., von Hof, J., Maschat, K., Palme, R., Waiblinger, S., 2011. Feed barrier design affects behaviour and physiology in goats. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 133, 40–53. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2011.04.016>
- Oesterwind, S., Nürnberg, G., Puppe, B., Langbein, J., 2016. Impact of structural and cognitive enrichment on the learning performance, behavior and physiology of dwarf goats (*Capra aegagrus hircus*). *Appl. Anim. Behav. Sci.* 177, 34–41. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2016.01.006>
- Ruiz Morales, F. de A., Genís, J.M.C., Guerrero, Y.M., 2019. Current status, challenges and the way forward for dairy goat production in Europe. *Asian-Australasian J. Anim. Sci.* 32, 1256–1265. <https://doi.org/10.5713/ajas.19.0327>
- Sutherland, M.A., Lowe, G.L., Cox, N.R., Schütz, K.E., 2019. Effects of flooring surface and a supplemental heat source on location preference, behaviour and growth rates of dairy goat kids. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 217, 36–42. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2019.05.003>
- Sutherland, M.A., Lowe, G.L., Watson, T.J., Ross, C.M., Rapp, D., Zobel, G.A., 2017. Dairy goats prefer to use different flooring types to perform different behaviours. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 197, 24–31. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2017.09.004>
- Tölü, C., Göktürk, S., Savaş, T., 2016. Effects of weaning and spatial enrichment on behavior of Turkish Saanen goat kids. *Asian-Australasian J. Anim. Sci.* 29, 879–886. <https://doi.org/10.5713/ajas.15.0597>
- Tölü, C., Savaş, T., 2019. Dairy goat usage of flooring types varied by material, slope and slot width. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 215, 37–44. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2019.04.004>

Uleberg, E., Hanssen-Bauer, I., van Oort, B., Dalmannsdottir, S., 2014. Impact of climate change on agriculture in Northern Norway and potential strategies for adaptation. *Clim. Change* 122, 27–39. <https://doi.org/10.1007/s10584-013-0983-1>

Vas, J., Aabøe Inglingstad, R., Bøe, K.E., n.d. Indoor environment and use of environmental enrichment of dairy and meat goat herds in Norway. prep.

Vas, J., Andersen, I.L., 2015. Density dependent spacing behaviour and activity budget in pregnant, domestic goats (*Capra hircus*). *PLoS One* 10, e0144583.